

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията на Вера Георгиева Киркова – Жекова на тема

Позоваването на голотата на бразилския индианец като манипулативна техника на португалската колонизаторска политика в Бразилия през XVI век

(По португалски свидетелски информативни текстове от XVI в.),

представена за придобиване на образователната и научна степен „доктор“,

професионално направление 2.1. Филология, докторантска програма: Романски

езици (Португалски език – лингвокултурология)

Рецензент: проф., д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова

Документацията за защита на дисертацията е в пълна изправност и в съответствие със закона за придобиване на научни степени и звания. Представени са 17 публикации по темата на дисертацията. Авторефератът напълно отразява съдържанието на труда.

Участвах в предварителното обсъждане на работата, за което съм представила мнението си в писмен вид. Държа да отбележа, че още тогава дадох висока оценка на направеното от Г-жа Вера Киркова, като, естествено, имах и отделни забележки и препоръки. В окончателния вариант намирам корекции и добавки, които напълно ме удовлетворяват, защото свидетелстват за желанието и умението на дисертантката да се вслушва в критиката на колегите си и да подобрява старателно текста на труда си. На места тя е останала на собственото си мнение, което е нейно авторско право и ни най-малко не влияе върху общата ми положителна оценка на изследването.

Предоставената ми за рецензиране работа е разположена в областта на културологията. Това означава, че лингвистичната проблематика по дефиниция се допълва от сведения, получени в редица други науки за човека, т.е. предполага се един доста широк антропологичен план на изследването, в което доминира клъстарният подход.

Лингвокултурологията, за разлика от строгата лингвистика, оперира не само с езикови форми, но и с езиковото отражение на определени феномени със символично за дадена епоха значение. Авторката е избрала един почти неизследван, но твърде съществен за разглежданата епоха (XVI в.) символ – голотата в нейната раздвоена проекция, голотата като образ на духовно съвършенство и духовна чистота и в същото време като някакво демонично начало. Този дуализъм на голотата според тълкуването на относително немногобройните текстове, с които авторката разполага, е от една

страна добра основа за християнизирването на местното население, а от друга, напротив, пречка за осъществяването на този процес.

За съвременния лингвист всичко в изследвания материал е странно главно поради факта, че е непознато, например, че откривател на Бразилия е Педро Алвареш Кабрал и че за начало на бразилската писмено фиксирана история се смята едно писмо на бордовия писар и нотариус Перо Ваш де Каминя до крал дон Мануел I, написано една седмица след акустирането на втората португалска експедиция от 1499 г., потеглила за Индия, но поради отклонение натъкнала се на бъдещата Бразилия. Оказва се, че още първите епистоларни опити на португалците в Бразилия, които не се вписват в известните ни жанрови схеми, се отличават с една строго действаща манипулативна функция. Авторката не само я фиксира. Тя убедително показва и доказва базирането ѝ върху редица аргументативни похвати в чисто дескриптивните текстове. За нея особено важно е делението на техните автори – едни текстове са с подчертано светска ориентация (например тези на Перо Ваш де Каминя, Перо Лопеш де Соуза, Перо де Магальяш Гандаво, Габриел Соареш де Соуза), други, създадени от мисионери йезуити (например тези на отец Мануел да Нобрега, отец Жозе де Аншета), са с преобладаващ морализаторски елемент. Така фактически се изяснява връзката между авторизацията на текстовия материал и нейното прагматично предназначение. В по-широк план по този начин се очертава една двойствена картина на света, зависеща от ракурса на наблюдение, който не е единен, а се члени на "поглед отблизо" и „ поглед отстрани“.

Този подход създава възможност обектът на изследването – писмената езикова практика, отразена в информативните свидетелски текстове от XVI в., да бъде разкрит процесуално (от момента на зараждането му) и характерологично (в цялото разнообразие на документите, отразяващи представата за бразилския туземец). Обектът е предметизиран прецизно чрез разкриване на динамиката в развитието на представата за бразилския индианец.

Поставените от авторката 8 изследователски задачи са логически свързани помежду си и в тяхната последователност ясно личи взаимната им обусловеност.

Всичко отбелязано дотук се отнася до първата част на дисертацията. Във втората част са описани разглежданите документи по добре формулирани параметри:

Стойност като исторически документ; Интерес за лингвисти и етнографи; Принос към португалското пътеписно наследство; Пряка свидетелска информация за бразилския туземец; Жанрово разнообразие по обем и стил на изложението; Утилитарна насоченост; Косвена свидетелска информация за формирането на бразилската национална идентичност; Етнографски сведения за различните индиански племена; Структурни характеристики на документа; Съдържателна страна на документа; Претенции на автора за научност (вж. напр. в 2.1.6. частта, посветена на Габриел Соареш де Соуза).

Логиката на извеждането им е безспорна. В същото време многото ракурси на наблюдение не могат да не създадат условия за известни повторения, които си забелязват в изследването, но безспорно личи старанието на авторката да ги сведе до минимум.

В работата са включени и непортугалски автори, свързани с разглежданата проблематика: Америко Веспучи, Андре Теве, Жан де Лери, Ханс Стаден и др. Не са оставени без внимание и дневниците на Колумб, без които картината би била непълна и едностранчива. Вижданията на тези автори за ситуацията в Бразилия са необходим филтър за отсяване на случайните и на места прекалено субективни твърдения на основните за изследването автори.

Както се вижда от проведеня анализ, съвсем особена конотция имат мисионерските информативни текстове, предимно тези на йезуитите. Те отразяват колонизирането и християнизиранието на новооткрития свят и проблемите, свързани с това начинание. Отразяват и успехите на колонизаторите, техните взаимоотношения с местното население, чиито нрави са им чужди и непознати; освен това текстовете отразяват и особено важния за една лингвистична дисертация проблем – неминуемия сблъсък и принудителното вглеждане в езика на индианците, който е не само екзотичен, но и изключително сложен за европейското езиково съзнание. Всъщност тук става дума не за един единствен език, а за многобройни и по онова време абсолютно неописани езикови семейства. В исторически план това е реално първият сериозен сблъсък на носители на език от европейския стандарт и то от активен тип с езиците, които сега наричаме аморфни и в които думата не е глобална лингвистична единица, а формация, която се реконструира във всеки отделен речев акт.

Носителите на тези екзотични езици са оказват и носители на някакво екзотично поведение, на непрозрачен за европейца морален кодекс, който мисионерите се стараят да отразят в писмена форма. У тях доминира мнението, че липсата на дрехи, особено в деликатни части на тялото, отдалечава душите на индианците от техния Създател и създава условия те да останат неопитомени. Вера Киркова се вглежда внимателно в акцентите при интерпретирането на голотата на индианеца. По този въпрос тя пише фактически в целия текст на дисертацията, но специално му посвещава трети раздел в глава първа на втората част, един раздел, който е кратък и фактически не допринася особено много за по-доброто формулиране на акцентите, отколкото в предишното изложение. Читателят, стигнал до него, вече знае, че голотата се признава за пречка за духовната асимилация на индианеца и не се нуждае от нови доказателства.

Във втората част се разглежда езиковото експлоатиране на голотата на бразилските индианци в португалските свидетелски информативни текстове. Тук отново изпъква отбелязаният вече дуализъм в семантичното натоварване на думата „гол“, която е носител на двата символа – невинност и поквара. В тази част на работата авторката

насочва вниманието си към образа на адресата. Светските текстове са предназначени предимно за краля, мисионерските – за други духовници. Образът на адресата е пречупен през призмата на езиковите похвати, забелязани в текстовия материал. В светските текстове преобладава неутрална лексика с епизодична употреба на емоционално-експресивни лексеми. Тонът в течение на един век постепенно се променя и се доближава до стила на извиняващия се автор, за когото голотата все повече се асоциира с поквареността и дивацината. Тази своеобразна езикова еволюция е много добре проследена от авторката и се доказва с анализа на изобилието от неологизми, оскъдното използване на метафори, въвеждането на сравнения и хиперболи с двупосочна субективна оценка: чистота и красота на телата vs. липсата на добро начало.

Специално внимание се отделя на езиковата манипулация в португалската документалистика от XVI в. Авторката фиксира линията, която върви от една до голяма степен неутрална аргументация към нарастваща манипулативна техника. Показана е появата в текстовете на общо аргументационно поле с ясна методологическа структура. За целта се използва схемата на Шародо (2007), която е четирикомпонентна. Анализът в нея е насочен по линия на дейностите, които извършват авторите на свидетелските текстове, по линия на търсенето на въздействие, по разкриването на стратегиите на въздействие и накрая по изясняването на типологията на аргументацията. Намирам за напълно логично използването на готови схеми, ако те предлагат нужните операционални възможности, както е в дадения случай. Така се създават условия за надграждане и това обстоятелство е използвано в дисертацията разумно и умело.

Разсъждавайки за езиковата манипулация, авторката поставя в един ред следните понятия: манипулация, истина, лъжа, демагогия. Тя изхожда от убеждението, че манипулативната техника се базира на изнесена погрешна информация, която се дообработва в съзнанието на адресата. По този въпрос спор не може да има. Но като цяло въпреки направената автокорекция на предварителния текст споменатите концепти все още не са достатъчно добре очертани и формулирани и с изключение на концепта истина някак мъгляво се преливат един в друг. Трябва, обаче, да призная, че намирам в работата един много перспективен момент – разчленяването на понятието голота на цяла поредица от семантично обвързани биноми, наречени от дисертантката готови, непоставени под съмнение истини: „В португалската свидетелска документация е от изключителен интерес именно проследяването на процеса на отразяване и интерпретация, при който определени асоциации, свързани с понятието голота и формализирани езиково чрез интерпретирането на голотата..., се създават, утвърждават и после възприемат като готови, непоставени под съмнение истини: голота - първичност, голота - ангелска невинност, голота – безсрамие, голота – нецивилизованост, голота – демоничност, голота – диващина“. Именно тази констатация бих приела за основна в тълкуването на голотата и в нея виждам нещо, което особено ме радва – едно включване на авторката в редицата наши

изследователи на определени концепти, от които за пример бих посочила проф. Мони Алмалех и неговите трудове, посветени на белотата в библейските текстове.

След като е редактирала именно тук текста си, авторката е успяла да постави акцента върху абсолютно правилните си разсъждения за имплицитната и експлицитна аргументация и върху твърдението, че и двата вида аргументация водят до изкривено, но желано заключение у адресата, чието доверие често се печели с възхвала и ласкателство. Така по-лесно адресатът може да възприема индианците като нещо много по-ниско стоящо, като суровина.

Авторката не разглежда статично езиковата манипулация. В нейната интерпретация това е процес с подчертано динамичен характер и тук всичко е безспорно. Струва ми се все пак, че въпреки внесените уточнения в текста липсва строгото разграничаване на понятията концептуална и аксеологична картина на света. А тези две понятия се отнасят като род към вид. Лично на мен би ми се искало да открия в текста повече разсъждения и доказателства за промените в аксиологичната картина на света, предизвикани по манипулативен начин. Лексикалните образи на концептите са градивен елемент на езиковата картина, а в работата се анализира предимно оценката на голотата, която, ако си послужим с терминологията на Н. Д. Арутюнова, се интерпретира оценъчно и като факт, и като събитие. Всъщност към такъв извод ме насочва самата авторка, която се съгласява напълно с доц. Донка Мангачева, че „съзнателният подбор на вербални средства при осъществяването на някакъв замисъл е оценъчна дейност, предопределена от поведенчески константи и променливи, установени социални норми и очаквания, ценностна скала, индивидуалност, стратегическо мислене“. Основание да мисля така ми дава и предложеното в труда проследяване на изместването на фокуса от едни към други признаци на понятието голота. При Каминя (1500) изпъква превъзходният външен вид на индианците с използване на лексика от сферата на красивото и здравословното. При Мещре Жоао и при Анонимния моряк (и двата текста от същата 1500 г.) описанието се определя като сходно, но по-сдържано. А 70 години по-късно при Перо де Магалайш Гандаво описанието се приближава силно до научната дескрипция, подчинена на прагматичната цел оправдание на заселването на колонията. Вера Киркова показва търсенето на баланс между негативните черти на индианците и хармоничното им съжителство с природата, показва, как последното се превръща в доминанта, доказваща пригодността им да станат добри роби. С изключително внимателно вглеждане в текстовете тя открива нотки на загриженост от факта, че ходенето без дрехи може да затрудни приобщаването на местните жители към християнството. Виждайки в позоваването на голотата основната черта на португалските информативни текстове, тя маркира конкретните стъпки в изграждането на образа на индианеца и открива една имплицитна линия, свързана с предупреждението, че тази голота може да бъде опасна стъпка при „опитомяването“ на индианеца, а затова трябва да бъде отстранена.

След сериозен анализ на текстовия португалски информативен материал от XVI в. авторката убедително показва, че голяят индианец е бил възприеман от европейците като ресурс, подлежащ на присвояване. Тъй като той в продължение на векове не е бил предмет на специално детайлизирано изследване, дисертантката има сложната задача от една страна да разкрие образа на самия индианец, а от друга да покаже тенденциозността и преднамереността на разглежданите текстове, като анализира използваните в тях езикови механизми. И още нещо: тя има за цел да разкрие и образа на адресатите на двата основни вида текстове – хората от дворцовия и духовния свят. Освен това нейната задача се усложнява от също така сложната задача на изследваните автори да изградят удобен за колонизаторите образ на бразилския индианец пред света. Това се определя като ситуиране на индианеца в езиковата картина на Новия свят. Изследването има мултикултурен характер. В него са въведени исторически, географски, геополитически и идеологически параметри. Заслужава да бъде специално отбелязан и един психологически момент, много добре разработен в труда – става дума за поетапното насочване на адресата към желаната интерпретация. Пак с психологическа ориентация е тълкуването на манипулативния процес в неговата цялост: „Предложената процедура за анализ доказва, че експлицитните аргументативни способности се прилагат, за да се поощри асимилационната политика на португалските колонизатори. На свой ред имплицитните аргументативни прийоми стъпват върху насочването желано от колонизаторите заключение относно бъдещите им действия, за да се разгърне внушението в посока на личното облагодетелстване на авторите на текстовете.“

Както лесно може да се забележи, моето изложение е близко по характер до това на дисертантката и тази близост е подкрепена с цитати от самата работа. Дължа да подчертая, че съм се стремил не към преразказ на съобщените в труда факти и събития, а към доказателство на това, че те са извлечени и интерпретирани в този вид именно от дисертантката, която умело се вглежда както в експлицитно представения езиков материал, така и в неговата пресупозитивна основа. Само такава внимателно вглеждане в старите епистоларни фрагменти й дава възможност да покаже разширението на семантичния обем на самата лексема *голта* в различните текстове, чиято жанрова пъстрота и сложност отразява изпълнената с вътрешни противоречия динамика на колективното и индивидуалното съзнание на фона на властващата през XVI в. идеология. Картината не би била пълна, ако не се споменат и моментите, свързани с изпъкването на редица общочовешки ценности, имащи съвсем други хронологични измерения и намиращи своеобразно отражение в анализирания материал.

За прочелия труда едва ли е нужно да се доказва, че авторката се придържа към най-добрите наши традиции на научно изложение, има изработен собствен стил и умение последователно да поставя тезите си и да ги развива логично и убедително. Цялата дисертация е изградена по един имплицитно пронизващ я дихотомичен

принцип, свързан с раздвояването на основното анализирано понятие голота, с разделянето на разглежданите автори на две основни групи, с класифицирането на текстовете като светски и мисионерски и т.н. При цялата сложност на материала и въпреки че обектът на анализ е до голяма степен непознат, дисертацията се чете леко и приятно, бих я нарекла увлекателно четиво за всички, които се интересуват не само от света на индианците, но и от драматичните исторически съдбини на Латинска Америка.

В заключение искам да подчертая, че предложената ми за рецензия дисертация свидетелства за безспорните изследователски умения на кандидатката и има всички качества на труд, който може да бъде представен за официална защита. Нещо повече, намирам, че той трябва да бъде подготвен и за публикуване във вид на самостоятелна монография.

Във връзка с всичко гореизложено се обръщам с молба към почитаемите членове на Научното жури да подкрепят с положителен вот присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Г-жа Вера Георгиева Киркова-Жекова.

10.03.2021.

Подпис:

(Проф., д.ф.н. Стефана Димитрова)